

ARTYKUŁY RECENZYJNE

Krzysztof Szumski

DROGA CHIN DO POZYCJI DRUGIEJ POTĘGI ŚWIATA

Krzysztof Gawlikowski, Małgorzata Ławacz (red.),
*Wielkie przemiany w Chinach: próba bilansu reform
Deng Xiaopinga*, SWPS, Warszawa 2012, ss. 367.

Książka *Wielkie przemiany w Chinach* zawiera 14 obszernych tekstów poświęconych różnym aspektom reform i zmian, spis czołowych polityków chińskich oraz kronikę przemian w Chinach w latach 1973–2011, a także najważniejsze fakty z życia Deng Xiaopinga, twórcy otwarcia Chin na świat i inicjatora udanych reform. Poszczególne teksty przedstawiają różne dziedziny przemian w Państwie Środka, od sfery politycznej i gospodarczej poprzez politykę wobec mniejszości po politykę kulturalną i edukacyjną, zapoczątkowane ponad 30 lat temu reformami Denga, do czasów współczesnych. Teksty dotyczą zarówno spraw kluczowych dla przemian w Chinach, takich jak: proces reform politycznych i gospodarczych, ewolucja polityki zagranicznej czy rozwój gospodarki, ale także innych ważnych zagadnień, choć nie zawsze leżących na głównej linii przemian, takich jak: ewolucja polityki budowy państwa prawa, rola Hongkongu i Makau w chińskim procesie reform czy rola nauki i techniki w modernizacji kraju.

Autorzy dużej części tekstów to uznane powszechnie autorytety, jeżeli chodzi o współczesne Chiny, znani naukowcy i wieloletni badacze tej problematyki, często byli polscy pracownicy dyplomatyczni, w tym ambasadorzy RP w Azji. Są wśród nich także eksperci średniego pokolenia i praktycy zajmujący się obecnie lub jeszcze niedawno konkretnymi wycinkami współpracy z Chinami, co sprawia, że ich teksty także są bogate w konkretne dane, a autorzy dokładnie i z dużą zna-

jomością rzeczy prezentują kolejne zjawiska i problemy. Na szczególną uwagę zasługuje to, że w dwóch przypadkach mamy do czynienia z tekstami autorów chińskich, co bardzo wzbogaca książkę i prowokuje czytelnika do natychmiastowego porównywania ich prezentacji z tym, co piszą autorzy polscy. Dotyczy to zwłaszcza tekstu Zhang Weiweia *Analiza cudu: model chiński i jego znaczenie*, który niejako naturalnie wiąże się z większością tekstów autorów polskich. Autor przedstawia w nim chińskie spojrzenie na realizowane reformy, a równocześnie w istocie polemizuje z niektórymi ocenami strony polskiej. Również drugi tekst, autorstwa Zhang Lei, Dai Ruyue i Yu Kai (z czołowego Uniwersytetu Jiao Tong w Szanghaju), *Chińskie szkolnictwo wyższe po 1977 roku: rozwój historyczny*, choć nie prowokuje i nie inspiruje do polemiki tak mocno jak poprzednio wymieniony, wiąże się i uzupełnia z tekstami polskich autorów na temat rozwoju nauki i techniki jako czynnika modernizacji kraju oraz długookresowych tendencji rozwojowych w tej dziedzinie w Chinach.

Wynikiem lektury wszystkich tekstów jest ukształtowana u czytelnika świadomość, że prezentowane procesy to przede wszystkim rezultat działań zapoczątkowanych przez polityka i wizjonera Deng Xiaopinga oraz popierających go sił politycznych i społecznych. Ich znaczenie wykracza poza granice Chin i istotnie wpływa na stan oraz perspektywy współczesnego świata. Będą one miały coraz większe znaczenie także dla naszego kraju. Reformy zapoczątkowane przez Deng Xiaopinga w 1978 r. doprowadziły do ponownego wyłonienia się Chin na scenie międzynarodowej jako olbrzyma politycznego i gospodarczego. Waga i skutki geopolityczne tego zjawiska są ogromne, ale nie potrafimy jeszcze ocenić jego całości. Równocześnie kierunek dalszej drogi rozwoju giganta nie jest jasny ani łatwy do przewidzenia. Perspektywy rozwoju sytuacji wewnętrznej muszą budzić pytania, wątpliwości i obawy. Dostrzegalne są różne, często sprzeczne, siły wewnętrzne oddziałujące na rozwój Chin. Siły te mogą, tak jak to już bywało w bogatej przeszłości Państwa Środka, zmienić kierunki rozwoju, osłabić jego stabilność i wpływać negatywnie na zdolności działania na arenie światowej.

Jeżeli chodzi o poszczególne teksty, każdy z nich dostarcza dużo wiedzy, skłania do refleksji w wybranych dziedzinach, porządkuje spojrzenie na zjawiska zachodzące w Chinach w ostatnich 35 latach.

Książkę otwiera praca profesora Krzysztofa Gawlikowskiego *Charakter i dynamika „reform Deng Xiaopinga”*. Autor przedstawia złożoną specyfikę reform chińskich, ich kontekst i charakter, odmienny od reform przeprowadzonych w Polsce po 1989 r. Wiele uwagi poświęca ukazaniu niespotykanego w historii tempa i skali przemian zachodzących w Chinach w konsekwencji działań Denga. W celu scharakteryzowania tych zjawisk wskazuje przykłady niewątpliwie spektakularnych osiągnięć chińskich w niektórych dziedzinach, co powoduje, że czytelnik

nieoczekiwanie zaczyna zdawać sobie sprawę z ogromu polskiego zacofania, chociażby w infrastrukturze, i szerzej – z utraty przez Europę, jako całość, jej pozycji jednego z głównych centrów postępu w świecie. Autor stawia niewątpliwie kontrowersyjną tezę, że tak zwane reformy Denga tylko częściowo były inicjowane przez przywódców ChRL na czele z Dengiem. Ogromną natomiast rolę, zwłaszcza na początku przemian, odgrywały rozmaite ruchy oddolne i działania społeczne, takie jak żywiolowe rozwiązywanie komun ludowych na wsi przez samych chłopów. Kierownictwo państwa starało się nad tymi ruchami zapanować, akceptując ich postulaty, albo przynajmniej uwzględniając w swoich rachubach zachodzące przemiany. W istocie wykraczały one daleko poza ramy „reform”, czyli ograniczonych przemian przeprowadzanych odgórnie. Rola Denga przy takim ujęciu wydaje się nawet większa.

Autor trafnie wskazuje na trudności i dylematy w ocenie i przewidywaniu przemian politycznych, jakie w wyniku reform zaszły i stale zachodzą w Chinach. W jego opinii ogrom kraju i liczba ludności, a także bogactwo i zróżnicowanie zjawisk oraz tendencji w życiu politycznym i społecznym w praktyce uniemożliwiają obecnie jednoznaczną interpretację zachodzących zmian. Problem jest jednak palący i najwyższej wagi dla całej społeczności międzynarodowej, jeżeli weźmiemy pod uwagę rosnącą rolę Chin na świecie.

Na uwagę zasługuje także to, że autor w dużym skrócie, ale bardzo jasno, pokazał, na czym polegały przemiany polityczne epoki Denga, dzięki czemu możemy trochę lepiej rozumieć obecną drogę Chin.

Już w tym pierwszym tekście autor stawia wysoko poprzeczkę i narzuca godny uznania poziom merytoryczny dalszej prezentacji zjawisk mających miejsce w Chinach.

Ksawery Burski w następnym tekście *Procesy reform gospodarczych w Chinach*, w sposób zwięzły i skondensowany pokazuje ciąg przemian realizowanych w Chinach, z wyraźnym nakreśleniem napotykaných trudności, zarówno tych obiektywnych, jak i tych wynikających z różnic w poglądach politycznych poszczególnych sił. Wskazuje na przyspieszenie zmian od początku XXI w. i słusznie podkreśla, że obecni, tak jak poprzedni i przyszli, ich animatorzy oraz realizatorzy mają jeden główny cel – „wielkie odrodzenie narodu chińskiego”.

Kazimierz Starzyk w obszernym tekście *Długookresowe tendencje rozwojowe Chin w świetle rynkowej transformacji ich gospodarki* pokazuje specyfikę tej transformacji, między innymi mocno akcentując ostrożność i stopniowość realizowanych reform. Zwraca szczególną uwagę na dotąd najtrudniejszy społecznie moment transformacji, czyli na reformę sektora państwowego w pierwszej połowie lat 90. Obszernie pokazuje też olbrzymie przemiany własnościowe w gospodarce chińskiej. Pisząc o najnowszych tendencjach, zaznacza wielki wysiłek rządu, aby

rozbudować potencjał innowacyjny gospodarki Chin, mający zapewnić jej dalszy dynamiczny rozwój, kiedy obecne, głównie ekstensywne czynniki rozwoju ulegają wyczerpaniu. Na zakończenie autor stawia jedno z kluczowych dla współczesnego świata pytań, mianowicie czy istnieje „chińska droga rozwoju” i czy może ona być atrakcyjna oraz skuteczna dla innych państw świata. Pytanie to staje się coraz aktualniejsze wobec trudności, jakie napotykają gospodarki państw rozwiniętych. Kryzys w strefie euro i turbulencje w sytuacji politycznej i gospodarczej Stanów Zjednoczonych jesienią 2013 r., związane z kryzysem zadłużenia, czynią te rozważania jeszcze bardziej pasjonującymi.

Bogdan Góralczyk przedstawia *Chiny na drodze ku państwu prawa* i porusza niezwykle ważne aspekty zachodzących w tym kraju przemian w stanie prawnym oraz w stosowaniu prawa. Z dużą znajomością rzeczy pokazuje wpływy konfucjanizmu na myślenie elit i społeczeństwa chińskiego. Przedstawia głębokie różnice w podejściu do rozumienia prawa w Chinach i w świecie zachodnim, wynikające zarówno ze wspomnianych tradycji konfucjańskich, jak i z innych doświadczeń historycznych oraz z wielu innych czynników. Autor słusznie wskazuje na olbrzymie znaczenie wejścia Chin do Światowej Organizacji Handlu (WTO) w grudniu 2001 r., również w dziedzinie budowy państwa prawa. Po raz pierwszy bowiem w tak szerokim zakresie Chiny zostały zobowiązane do wprowadzenia, wprawdzie głównie w sferze gospodarczej, rozwiązań prawnych przyjętych powszechnie na świecie. W końcowej części tekstu autor przedstawia dylematy budowy państwa prawnego w Chinach dnia dzisiejszego.

Lidia Kasarełło w tekście *Tryumf nowoczesności, czyli nowa era w chińskiej literaturze i sztuce* pokazuje, że konsekwencją rozpoczęcia procesu reform Denga było pośrednie przyznanie, iż nie zawsze sztuka musi służyć propagandzie politycznej. Miało to niezwykle ważny wpływ na sztukę i literaturę chińską, które po dramatycznych wydarzeniach rewolucji kulturalnej zaczęły odżywać, aby następnie w pełni rozkwitnąć. Autorka pokazuje jednak, jak wobec intelektualnego fermentu lat 80. siły zachowawcze, postmaoistowskie, starały się okiełznać te tendencje, szermując hasłem o surowym zakazie „porzucania socjalistycznej drogi” w sztuce. Lidia Kasarełło kontynuuje prezentację rozkwitu nowych metod i środków artystycznych z jednej strony i opisuje ogromny ferment w sferze kultury związany z przemianami politycznymi, a z drugiej pokazuje kampanie pod hasłami „walki z burżuazyjnym liberalizmem” w sztuce, pojawiające się co jakiś czas z inicjatywy sił konserwatywnych i postmaoistowskich. Na zakończenie wspomniane są nowe tendencje w literaturze i w sztuce chińskiej na przełomie XX i XXI w.

Bartosz Woliński przedstawia *Rozwój nauki i techniki w Chinach jako czynnik modernizacji kraju*. Autor w sposób zwarty i konkretny pisze, jak od czasu przystąpienia do realizacji reform Denga państwo chińskie zaczęło przywiązywać wiel-

ką wagę do rozwoju nauki i techniki. Wykazuje aspiracje władz chińskich, które są przekonane o decydującej roli postępu w tych dziedzinach dla dalszego rozwoju. Pokazuje, że cała polityka Pekinu w zakresie nauki i techniki nastawiona jest przede wszystkim na stanie się samodzielnym światowym liderem w tych obszarach. Szczególny wysiłek nakierowany jest na takie dziedziny, jak: technologie teleinformacyjne, nanotechnologie, technologie energetyczne i biotechnologie. Równocześnie autor odkrywa przed czytelnikiem nieznaną u nas, ale poważną wyzwanie piętrzącą się przed nauką chińską. Wskazuje na ograniczenia wynikające z systemu prawnego i ograniczenia natury ekonomicznej. Przedstawia także trudno dostrzegalne wyzwania i ograniczenia natury socjologicznej i psychologicznej występujące w tej sferze w Chinach, a wynikające z braku nawyków do działań indywidualnych i z oporu przed samodzielnym myśleniem.

Wspomnianych troje autorów chińskich, Zhang Lei, Dai Ruyune i Yu Kai, zajęło się rozwojem chińskiego szkolnictwa wyższego po roku 1977. Opisali oni ogrom zniszczeń w szkolnictwie wyższym wyrządzony przez rewolucję kulturalną i przedstawili wyczerpująco przemiany wynikające z przystąpienia do polityki reform i otwarcia, gdy między innymi wyznaczono kluczową rolę nauce. Scharakteryzowali wizjonerską postawę Denga w tym zakresie. Omawiając zmiany w szkolnictwie wyższym zaś, zaakcentowali takie zjawiska, jak: rozwój wyższego szkolnictwa prywatnego, wzrost wyjazdów studentów na studia zagraniczne oraz przyjazdów studentów zagranicznych na studia w Chinach. Autorzy zwrócili także uwagę na rolę szkół wyższych w krajowym programie badań naukowych. Na zakończenie pokazali nowe tendencje w chińskim szkolnictwie wyższym, w tym programy przygotowania wybitnych czy doskonałych studentów, nowe drogi finansowania szkolnictwa wyższego i ukierunkowanie na kształcenie w dziedzinach przyszłościowych.

Sławoj Szynkiewicz w tekście *Zmiany polityki ChRL wobec mniejszości etnicznych po 1978 roku: ku uznaniu odrębności kulturowych* opisał obszernie rozważania i różnice w kwestii kształtowania się w Chinach koncepcji narodu i państwa. Następnie przedstawił ewolucję założeń polityki narodowościowej. Wiele uwagi poświęcił opracowaniu zasad autonomii i ich praktycznej realizacji. Autor zwrócił uwagę na znacznie na ogół mniejszy stopień rozwoju okręgów autonomicznych różnych szczebli i przyczyny oraz konsekwencje tego stanu. Temat jest bardzo ciekawy i znaczący ze względu na pojawiające się co jakiś czas napięcia między niektórymi mniejszościami a większością Han.

Katarzyna Golik przedstawiła sytuację Mongołów na tle innych mniejszości w ChRL, co ilustruje, ale także wzbogaca analizy Szynkiewicza. W zwartym i precyzyjnym artykule przypomniała stare i bogate związki między Chińczykami i Mongołami. Ukazała złożone losy Mongolii Wewnętrznej i jej rolę w budowie

nowych Chin. Wiele uwagi poświęciła problemom języka, w tym zwróciła uwagę na szybko postępujący proces utraty zdolności posługiwania się językiem ojczystym wśród Mongołów z Mongolii Wewnętrznej, ale też na próby powrotu do znajomości języka ojczystego wśród niektórych mongolskich grup społecznych. Na zakończenie autorka pokazała złożoną i dwuznaczną rolę szerzącego się wśród mniejszości mongolskiej kultu Czyngis-chana, a także działania chińskie mające na celu włączenie tego kultu w tradycję ogólnochińską.

Jan Rowiński zajął się *Ewolucją polityki zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej (1949–2011)*. W obszernym, dobrze udokumentowanym opracowaniu autor nakreślił niezmiennie długofalowe cele polityki zagranicznej nowych Chin. Wyodrębnił dwa główne etapy tej polityki: „okres rewolucyjny” lat 1949–1977 oraz kurs „reform i otwarcia na świat” od 1977 r. do chwili obecnej. Ten pierwszy okres, pozostający pod decydującym wpływem samego Mao Zedonga, autor trafnie nazwał próbą budowy potęgi na skrót. Zwrócił uwagę na najważniejsze kierunki tego okresu, mianowicie na walkę o uznanie międzynarodowe, walkę o wpływ w Trzecim Świecie w celu osiągnięcia pozycji „rewolucyjnego globalnego mocarstwa” i wreszcie nieoczekiwane zbliżenie z USA, czyli „połączenie się z mniej niebezpiecznym wrogiem przeciwko bardziej niebezpiecznemu”, jak określono wtedy ZSRR. Przyjęcie przez Chiny, pod wpływem Deng Xiaopinga, polityki reform i otwarcia na świat w 1978 r. w konsekwencji przyniosło również wielki przełom w polityce zagranicznej. Polityka stawała się stopniowo coraz bardziej pragmatyczna i konsekwentna, nastawiona jednak była cały czas na budowę własnej niezależnej i samodzielnej pozycji międzynarodowej. Autor bardzo słusznie wskazuje, że główne opcje i kierunki współczesnej polityki zagranicznej Chin są takie same, jak wyznaczały sobie nowe Chiny na początku swego istnienia, nawiązując do dążeń reformatorów z okresu schyłku cesarstwa pod koniec XIX w. W dalszej części tekstu autor zagłębia się w pasjonującą analizę wiodących nurtów we współczesnej chińskiej polityce zagranicznej. Pokazuje tendencję o inspiracji nacjonalistycznej i wielkomocarstwowej, przeciwstawiając ją tendencji bardziej internacjonalistycznej i racjonalno-pragmatycznej. Tekst uzasadnia kluczowe pytanie, jakie się nasuwa czytelnikowi, o chińskie plany w polityce zagranicznej na przyszłość. Czy plany te obejmują, choć w dalekiej przyszłości, powrót do granic z okresu dynastii Qing, czyli największego terytorialnego zasięgu rządów Pekinu? Czy mamy do czynienia ze stopniowym wyłanianiem się nowego światowego hegemonu? Czy też chodzi o budowę nowych systemów współpracy międzynarodowej, bardziej zbliżonych do poglądów chińskich, ale uwzględniających dotychczasowy dorobek prawa międzynarodowego? Sama waga powyższych pytań wskazuje na szczególne znaczenie tego tekstu.

Elżbieta Potocka i Andrzej Pieczonka na przykładzie Shenzhen i Szanghaju zaprezentowali dwie drogi rozwoju chińskiego kapitalizmu. W nawiązaniu do Shenzhen autorka opisała budowę od podstaw zupełnie nowego organizmu gospodarczego w świeżo postmaoistowskich jeszcze Chinach. Pokazane zostało charakterystyczne stopniowe zdobywanie doświadczeń, prowadzenie wszystkich działań powoli i ostrożnie, ale bardzo konsekwentnie. Autorka, chyba trafnie, wskazała także na nowe zjawiska społeczne, z jakimi musiały szybko się zmierzyć władze, na przykład niebezpieczny wzrost przestępczości czy gwałtowne pogłębienie się nierówności w dotychczas egalitarnym społeczeństwie postmaoistowskim. Zaprezentowała także powstające specyficzne relacje z Hongkongiem, który początkowo reprezentował zupełnie inny system gospodarczy, podczas gdy obecnie można już mówić o znacznych podobieństwach z sąsiednią ChRL i o powstawaniu gigantycznego zespołu gospodarczego łączącego metropole ujścia Rzeki Perłowej, o znaczeniu nie tylko regionalnym, ale i światowym.

W następnym opracowaniu z kolei pokazana została różnica budowy kapitalizmu między Shenzhen – pierwszą strefą kapitalistycznej gospodarki w ChRL – a Szanghajem, miastem o bogatej tradycji kapitalistycznej, które z woli komunistycznego kierownictwa kraju przeżywało dramat odsunięcia i przekształcenia w prowincjonalny ośrodek socjalistycznej produkcji. Autor nakreśla także powody bardzo opóźnionego startu Szanghaju do nowej kapitalistycznej drogi rozwoju. Począwszy jednak od 1992 r., miasto, zachęczone przez samego Denga podczas jego podróży na południe kraju, dokonało nowego otwarcia i stanęło na czele procesu przemian. Autor pisze o światowym obecnie znaczeniu Szanghaju i zawziętej rywalizacji ze wspomnianym zespołem Hongkong–Shenzhen. Charakterystyka przemian w Szanghaju staje się tym bardziej pasjonująca, jeśli postrzega się to miasto jako obszar gigantycznej pilotażowej strefy wolnego handlu, gdzie ma się sprawdzać w praktyce wiele nowych rozwiązań ekonomicznych, a zwłaszcza finansowych, które planują wprowadzić politycy piątej generacji w ramach dalszej modernizacji Chin. Realizacja tych planów ma także zapewnić wiodącą rolę Szanghaju jako centrum gospodarczego i finansowego w całej Azji Wschodniej.

Elżbieta Potocka scharakteryzowała także rolę Hongkongu i Makau w procesie reform w ChRL. W obszernym tekście przedstawiła kluczową rolę kapitałów i wiedzy płynących z Hongkongu w rozwoju i w powodzeniu kapitalistycznego eksperymentu zainicjowanego przez Denga w nadmorskich prowincjach Chin. Autorka ukazała także nowe aspekty złożonych związków między Hongkongiem a kontynentem po powrocie tej brytyjskiej kolonii do ChRL w 1997 r. Opisała nasilające się problemy społeczne, bezwzględny wyzysk warstw uboższych, dramatyczne zniszczenie środowiska, a równocześnie ambitne plany utworzenia Pan Pearl River Delta – ogromnego organizmu gospodarczego jednoczącego Hongkong, Makau

i dziewięć przyległych prowincji Chin kontynentalnych, który to organizm może nie mieć równych na świecie. Z dużym obiektywizmem pokazała rosnące współzależności Hongkongu i Makau z kontynentem, na przykład za sprawą podpisania swego rodzaju porozumienia o strefie bezcłowej – CEPA, które pomimo formalnego ścisłego przestrzegania zasady „jedno państwo, dwa systemy” stopniowo zmieniają charakter tych relacji.

Małgorzata Pietrasiak scharakteryzowała wietnamski model modernizacji systemu społeczno-gospodarczego i porównała z modernizacją chińską. Wskazała na późniejszy początek modernizacji wietnamskiej, podobnie jednak wychodzący od zmian w rolnictwie, i późniejsze także formalne uznanie roli sektora prywatnego. Mimo zdecydowanej woli włączenia się w gospodarkę światową Wietnam dopiero w 2007 r. wszedł do WTO (sześć lat później niż Chiny). Choć doszło do opóźnień, procesy modernizacyjne przebiegały w sposób zbliżony do chińskich, zwłaszcza w tworzeniu infrastruktury prawnej. Różnice wynikały w znacznej mierze ze skali działania. Jedną z głównych różnic jest istnienie już wcześniej w Chinach wielkich firm państwowych i półpaństwowych, od pewnego czasu obecnych i swobodnie działających na rynku światowym, gdy w Wietnamie reformowanie i unowocześnianie wielkich firm państwowych przebiega powoli i nie są one jeszcze w pełni przystosowane do działań na rynku światowym. Autorka podsumowała, że w procesach modernizacji Chiny i Wietnam są „podobne i odrębne zarazem”. Tekst pozwala lepiej zrozumieć, dlaczego Wietnam stara się wiązać swoją gospodarkę z amerykańskimi planami integracji gospodarczej strefy Pacyfiku (Trans Pacific Partnership), co ma umożliwić utrzymanie odrębności wobec gospodarki potężnego sąsiada z Północy.

Zhang Weiwei dokonał analizy cudu gospodarczego, czyli drogi chińskiej. W bardzo zwięzłym tekście przedstawił proces dochodzenia do obecnego stanu rozwoju Chin od czasu wdrożenia procesu reform i otwarcia na świat. Szczególnie zwrócił uwagę na umiejętność uczenia się od innych. Uznał za elementy sprzyjające powodzeniu modernizacji to, co często nawet przez samych Chińczyków było uważane za utrudnienie, chociażby dziedzictwo konfucjanizmu. Wskazał na wykształcenie się chińskiego modelu modernizacji, który stanie się atrakcyjny i fascynujący dla wielu państw i społeczeństw. Zdaniem autora będzie to miało wielkie znaczenie dla dalszego kształtowania się ładu światowego. Tekst chińskiego autora pobudza do myślenia i stawiania wielu pytań; jest kontrowersyjny, ale równocześnie wielce inspirujący.

Pracę zamyka szczegółowe kalendarium przemian chińskich (opracowane przez Małgorzatę Ławacz i Krzysztofa Gawlikowskiego), które zaczyna się od powrotu Denga z zesłania do Pekinu w lutym 1973 r., czyli jeszcze przed śmiercią Mao i zapewne za jego zgodą. Uzupełnia ono i wzbogaca o różne detale procesy opi-

sywane w studiach analitycznych i pełniej ukazuje działania Denga dokonującego rozmaitych manewrów.

Mamy tu do czynienia z bardzo dobrą merytorycznie i aktualną pozycją z zakresu wiedzy o współczesnych Chinach i konsekwencjach zmian tam zachodzących dla całego świata, w tym dla Polski. Mimo bowiem znacznego ostatnio wzrostu na naszym rynku liczby publikacji poświęconych Chinom, zarówno autorów polskich, jak i tłumaczeń autorów obcych, ich ilość i jakość odbiega jeszcze od sytuacji na rynkach innych państw UE, takich jak: Hiszpania, Włochy czy Szwecja, nie mówiąc o Wielkiej Brytanii, Francji czy Niemczech. Jest to więc publikacja niezwykle na czasie i potrzebna. *Wielkie przemiany...* zawierają kompetentne, wyważone i udokumentowane prezentacje najważniejszych zjawisk zachodzących we współczesnych Chinach i dzięki temu pozwalają znacznie lepiej zrozumieć problemy oraz wyzwania, przed jakimi stoi ten kraj. Książka pokazuje również spokojnie, ale rzeczowo, jakie problemy stwarza to – i będzie stwarzać ich coraz więcej – dla społeczności międzynarodowej, a przede wszystkim dla świata zachodniego. W szerokiej gamie poruszanej problematyki do pełnego obrazu współczesnych Chin właściwie brakuje tylko zagadnień bezpieczeństwa i polityki obronnej, jednak ze względu na ich specyfikę i wagę wymagałoby to prawdopodobnie znacznego rozszerzenia niniejszej publikacji.

Książka jako całość, ale także poszczególne jej rozdziały, stanowi ważną i cenną pozycję, zarówno dla dobrze już wprowadzonych w problematykę specjalistów zajmujących się sprawami chińskimi, jak i dla czytelników dopiero poszukujących rzetelnej informacji o współczesnych Chinach.